

Recepcija Emmanuela Mouniera u Hrvatskoj i bivšoj Jugoslaviji od sredine 60-ih godina do kraja 20. stoljeća

IVAN ČULO* – IVAN ŠESTAK**

• <https://doi.org/10.31823/d.26.3.1> •

UDK: 141.14(497.5):(497.1)“19”Mounier, E. • Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 2. listopada 2017. • Prihvaćeno: 17. rujna 2018.

Sažetak: U radu se istražuje i analizira recepcija francuskoga katoličkoga filozofa, pokretača personalističkoga pokreta Emmanuela Mouniera (1905. – 1950.) u Hrvatskoj i bivšoj Jugoslaviji od sredine šezdesetih godina do kraja 20. stoljeća. Prate se članci o Mounieru i njegovu personalističkom pokretu, njegovim djelima te o utjecaju nekih njegovih ideja. Personalizam Emmanuela Mouniera, pa i cjelokupni personalizam kao filozofski pravac od sredine šezdesetih godina uglavnom se sagledavao kao pokušaj sinteze marksizma i egzistencijalizma ili kao nekakva nadopuna marksizmu. U takvom pristupu isticali su se radovi Franje Zenka i Zagorke Pešić-Golubović. Time je personalizam, osobito Mounierov, doduše zadobio svojevrstni legitimitet i usputnu pozitivnu refleksiju u krugu tada dominantnoga, službenoga marksističkoga kruga, ali istovremeno postao ruban i upitan za kršćanske mislioe. Razvidno je da se Mounierov personalizam sagledavao izdvojeno od ostaloga personalističkoga milieua (Jacques Maritain, Nikolaj Berdjajev, Gabriel Marcel, Denis de Rougemont i drugi), koji se izrazito suprotstavljao i marksizmu i egzistencijalizmu. To je slučaj i u pitanju personalističkoga aktivizma, u okviru kojega se spominje isključivo lijevo orijentirana skupina oko Mouniera i časopisa *Esprit*, dok se desno i nacionalne orijentirane grupe personalista prešućuju. Kod katoličkih mislioca, kao i onih iz emigracije, prema Mounieru je rezerviran stav i iz tih redova ne dolazi ni jedan cjelovitiji, čak ni publicistički članak o toj temi.

* Dr. sc. Ivan Čulo,
Institut Fontes Sapientiae,
Kušlanova 59,
10000 Zagreb, Hrvatska,
institutfs@gmail.com

** Izv. prof. dr. sc.
Ivan Šestak,
Fakultet filozofije i
religijskih znanosti,
Jordanovac 110,
10000 Zagreb, Hrvatska,
isestak@ffrz.hr

Upitno shvaćanje personalizma, kao i slabije akceptiranje Mounierova djela, autori pripisuju i tomu da de facto do danas ne postoji prijevod ni jednoga Mounierova djela na hrvatski jezik.

Ključne riječi: Emmanuel Mounier, personalizam, recepcija, katolička misao, marksizam.

Uvodne napomene

Recepcija francuskoga filozofa i mislioca Emmanuela Mouniera, pokretača personalističkoga pokreta do sredine šezdesetih godina prošloga stoljeća u Hrvatskoj i bivšoj Jugoslaviji predstavlja svojevrsni filozofsko-povijesni raritet. Iako je Mounier bio izrazito katolički mislilac, kod hrvatskih katoličkih mislilaca izostala je do tada i pozitivna i negativna kritika o njemu. Mounierova bliskost nekim marksističkim idejama za njih nije bila prihvatljiva. I hrvatski mislioci u emigraciji imali su takav sličan, rezerviran stav. U zemlji je nakon Drugoga svjetskoga rata jedino javno prihvatljivo mišljenje bilo marksističko, a personalizam se kao *buržoaska* filozofija odbacivao. Iznimka je bio Mounier, prema kojemu poslijeratni marksisti imaju ambivalentan, a nakon raskola Tita i Staljina 1948. godine kada se Mounier svrstao na stranu Jugoslavije koju je namjeravao i posjetiti, čak i prilično pozitivan stav.¹

U ovom radu obrađuje se recepcija Mouniera od sredine šezdesetih godina do kraja 20. stoljeća. Prvo poglavlje odnosi se na recepciju u drugoj polovici 60-ih godina (1965. – 1970.). Drugi dio obuhvaća desetljeće prvoga prijevoda Mounierova djela (1971. – 1980.), a treće poglavlje recepciju od 80-ih godina do kraja stoljeća (1981. – 1999.). U recepciji Mouniera u Hrvatskoj postoji velika žanrovska raznolikost – od usputnih misli do širih osvrta i stručnih radova. Značajni su prijevodi, misli i rasprave pojedinih mislilaca i događaja i iz drugih država s područja bivše Jugoslavije, osobito današnje Srbije i Slovenije, te se u tom smislu ponekad spominju. Kako Mounier i njegova djela nikad nisu sagledavana isključivo u okvirima filozofije, u radu se prikazuju i pogledi književnika, povjesničara, sociologa, političara, novinara i drugih mislilaca.

1. Recepcija u drugoj polovici 60-ih godina prošloga stoljeća

Potrebu izlaska iz okvira isključivoga dogmatskoga marksizma početkom šezdesetih godina prošloga stoljeća nagovještavaju mnogi marksistički mislioci. Među njima i zagrebački marksistički profesor filozofije Vladimir Filipović ukazujući

¹ I. ČULO, Recepcija Emmanuela Mouniera u Hrvatskoj i bivšoj Jugoslaviji do 1965. godine, u: *Nova prisutnost* 15(2017.)1, 5-29.

na socijalistički personalizam.² Na Korčulanskoj ljetnoj školi 1964. godine Filipović, nastojeći približiti personalizam socijalizmu, nakon što je nabrojio neke personalističke filozofe, navodi: »Od svih se filozofa odvaja nedavno umrli francuski personalista E. Mounier (*Que-est-ce que le Personalisme?* – 1946), koji bliz socijalističko-materijalističkom načinu gledanja pokušava naći rješenje personalističke problematike u zbilji komunikacije slobodnih i odgovornih ličnosti, ali ipak u cjelini ljudske povijesti nalazi determinatorni apsolut, koji se zapravo ne da pojmiti.«³ Na tom je tragu i Franjo Zenko koji je 1965. godine obranio doktorski rad o Mounierovu personalizmu na Filozofskom fakultetu u Zagrebu pred komisijom čiji je član bio i Filipović. Taj je rad objavio kao knjigu 1980. godine,⁴ a neke dijelove disertacije objavljivao je 60-ih i 70-ih kao časopisne priloge.⁵ Zenkova je intencija približiti personalizam i marksizam, pa Mounierov personalizam prikazuje kao pokušaj sinteze marksizma, koji je tada službena filozofija i egzistencijalizma, tada pomodnoga pravca u marksističkom miljeu. U tom smislu i podnaslov određuje da je Mounierov personalizam *pokušaj sinteze marksizma i egzistencijalizma*. U prvom poglavlju obrađuje prijeporna pitanja metodologije, osobito spor između mišljenja i bivstvovanja. Prikazuje i globalni pogled na personalistički pokret tvrdeći da je Mounier »ostavio za sobom djelo koje se zbog svoje osebnosti ne može svesti ni na 'čistu' misao ni na puku političku akciju«.⁶ U strukturu Mounierove filozofije ulazi kratkim opisom geneze njegova egzistencijalnoga iskustva, a u drugom poglavlju obrađuje Mounierovu političku misao s onu stranu ljevice i desnice. U trećem poglavlju raspravlja o ontofenomenologiji povijesnih *ustaljenih nereda* 30-ih godina, a četvrto poglavlje posvećeno je subjektivno-objektivnim strukturama osobnoga svijeta u Mounierovoj filozofiji. Osvrće se i na realnu povijesnu prisutnost Mounierove inicijative. Zaključuje da Mounierov personalizam »nije univerzitetska filozofija i ne sliči niti po formi niti po sadržaju filozofijama francuskih vodećih, uglavnom univerzitetskih profesora – filozofa 30-tih godina kao npr. Brunschviga,

² V. FILIPOVIĆ, Prilog ideji humaniteta, u: R. SUPEK, B. BOŠNJAK (ur.), *Humanizam i socijalizam: zbornik radova*, I, Zagreb, 1963., 175-191.

³ V. FILIPOVIĆ, Socijalizam i personalizam, u: D. PEJOVIĆ, G. PETROVIĆ (ur.), *Smisao i perspektive socijalizma*, Zagreb, 1965., 46-53., ovdje 49.

⁴ F. ZENKO, *Personalizam Emmanuela Mouniera. Pokušaj sinteze marksizma i egzistencijalizma*, Zagreb, 1980.

⁵ Mounierov pokušaj personalističke kritike komunističke civilizacije, (*Razlog*, 43-44/1965), Mounierova inicijativa s onu stranu ljevice i desnice (*Razlog*, 54-56/1967) i Fašizam i nacionalsocijalizam u svjetlu Mounierove personalističke kritike tih pokreta iz ranih 1930-tih godina (I. BEŠKER (ur.), *Fašizam i neofašizam. Zbornik izlaganja na međunarodnom znanstvenom simpoziju*, Zagreb, 1976.)

⁶ F. ZENKO, *Personalizam Emmanuela Mouniera*, 8.

Bergsona, Blondela, Maritaina...«⁷ Smatra da je Mounier izdanak stabla *konkretnih* filozofija: »Od samog početka Mounier se uklapa u onu reakciju na kancerozne intelektualne ruminacije koje predstavljaju dijalektike klasičnih idealističkih sistema, naročito Hegelova panracionalističkog i panlogističkog sistema, koja je došla s dva različita horizonta: Kierkegaarda i Marxa.«⁸ Zaključno nabraja karakteristike i intencije Mounierove originalne inicijative koje »globalno naznačuju tendencije, značenja i originalnost Mounierova pokreta«.⁹ Zenko krajem 60-ih objavljuje portret Mouniera u kojem literarno opisuje njegovu mladost, duhovna lutanja, sazrijevanje, razilaženje od sveučilišne filozofije i istraživanje struktura konkretnih povijesnih realiteta. U članku upoznaje čitatelje i o onodobnoj recepciji Mouniera: »Moskva šalje svoje doktorante s državnom stipendijom u Pariz da studiraju Mounierov personalizam koji je, prije petnaestak godina, *Pravda* oštro napadala. Francuski marksisti-komunisti u svojim studijama ponavljaju ne samo Mounierovu kritiku spiritualizma i moralizma, posebice ukorijenjenih u francusku filozofsku i politološku tradiciju, nego i samu Mounierovu kritiku staljinizma i dogmatski shvaćenog marksizma. Na <desnoj> strani odnos prema Mounirovom djelu je jednako tako izmijenjen: na mnogim filozofskim fakultetima i institutima Evrope ono se, u posljednje vrijeme, dosta istražuje. Naročito je živ interes za Mounierovo djelo u vanevropskim zemljama u kojima se zbivaju revolucionarni preobražaji...«¹⁰

Beogradska sveučilišna profesorica Zagorka Pešić-Golubović, koja je prva pozitivno sagledala Mouniera u bivšoj državi, također nastoji izići iz okvira standardnoga marksističkoga dogmatizma. Objavljuje knjigu *Problemi suvremene teorije ličnosti* 1966. godine, u kojoj također nastoji približiti Mounierov personalizam i marksizam, ali ona za razliku od Zenka ne vidi personalizam kao sintezu marksizma i egzistencijalizma, već smatra da personalističke teorije mogu nadograditi filozofiju egzistencije, pa i marksizam. Personalizam sagledava kao savršeniji filozofski pravac od egzistencijalizma. Polazi od teze da je Mounier potvrdio da je Marx najbolje razotkrio pseudoslobodu ili imaginarnu slobodu ljudske osobe u kapitalizmu jer taj sustav ne pruža uvjete za ekonomsko i socijalno oslobođenje osobe. Pravdajući Marx od kritika da nije razumio problem ljudske subjektivnosti, predlaže personalističku dopunu naglašavajući da je Mounier i u »ovom slučaju našao bolju formu da svojom filozofijom dopuni prazninu nego Sartr, koji preterano naglašava subjektivnost čoveka«.¹¹ Zaključuje da se odnosom individua – društvo suvreme-

⁷ Isto, 119.

⁸ Isto, 121.

⁹ Isto, 123-124.

¹⁰ F. ZENKO, Emmanuel Mounier, u: *Kolo* 12(1969), 1287-1299., ovdje 1298.

¹¹ Z. PEŠIĆ-GOLUBOVIĆ, *Problemi suvremene teorije ličnosti*, Beograd, 1966., 56.

ni marksisti nisu dublje bavili, da su egzistencijalisti otišli u jednostranost, a da su filozofi »koji zastupaju personalistička shvatanja, naročito, E. Munije, uspeli su da u tom pogledu daju prihvatljivije filozofsko rešenje«. ¹² Prednost daje Mounieru i u odnosu na Heideggerovo poimanje primjerene integracije osobe u društvo: »Naše shvatanje o otuđenju kao nedostatku bliže je Munijevom objašnjenju kontinuiranog procesa personalizacije shvaćenog kao otvoreni i fluidni proces.« ¹³ U trećoj glavi knjige raspravlja o osobi kao fundamentalnom problemu suvremene antropološke filozofije. Obraduje egzistencijalizam na primjeru Heideggera i Sartrea te personalizam W. Sterna, M. Schelera, Berdjajeva i Mouniera. Uviđa da je osoba polazište i najvažniji personalistički pojam, ističe Mounierovo kolebanje između znanstvene definicije i metafizičkoga objašnjenja te Berdjajevljevu izričitost da je osoba metafizička kategorija. Primjećuje da se personalisti razlikuju od filozofa egzistencije i u tome »što su uspeli znatno bolje da realizuju ideju o totalitetu ličnosti. Oni su shvatili da se ličnost može objasniti kompleksno samo ako se sagleda u relaciji s onim što se naziva objektivni svet...«. ¹⁴ Smatra da personalistička filozofija »možda nije u toj meri originalna kao što su filozofije egzistencije, ali se ona odlikuje mnogo boljim razumevanjem složenih i protivrečnih elemenata u samoj ličnosti, kao i onih koji nastaju u odnosu čoveka prema spoljašnom svetu«. ¹⁵ Ukazuje na razlike između Maritaina, Sterna, Schelera i Mouniera kao personalista, ali je naklonjena Mounieru jer su elementi njegove filozofije mnogo »bliži naučnom shvatanju problema ličnosti.« ¹⁶ Detaljno prikazuje njegovo shvaćanje osobe te smatra da je tu mnogo bliži Marxu nego Hegelu, kao i da rješava mnoge probleme koje nije mogla riješiti egzistencijalistička filozofija. Zamjera pri tome da Mounier ostavlja mjesta za mistiku i metafiziku. I u pitanju shvaćanja odnosa osobe i društva personalističkih mislilaca odlučuje se za Mouniera: »Munijevo shvatanje je najkompletnije i predstavlja prevazilaženje individualizma.« ¹⁷ Dolazi do zaključka da je Mounierovo shvaćanje slobode osobe prihvatljivo i u marksističkoj koncepciji: »Munije je shvatio da se pojam slobode može naučno definisati samo ako se poveže s problemom determinizma i kauzaliteta, da bi se izbegli apsurdni zaključci do kojih nužno dolazi svaka teorija 'apsolutne' indeterminisane slobode.« ¹⁸ Upozorava da se, ipak, personalistička filozofija razlikuje od marksizma, te da ona »ne

---

¹² *Isto*, 59.

¹³ *Isto*, 71.

¹⁴ *Isto*, 141.

¹⁵ *Isto*.

¹⁶ *Isto*, 148.

¹⁷ *Isto*, 157.

¹⁸ *Isto*, 163.

predstavlja prevazilaženje marksizma, već ga samo dopunjuje nekim elementima, te stoga može da posluži kao filozofska osnova teorije ličnosti jedino u zajednici s Marksovom koncepcijom«. ¹⁹ Naglašava da pri tome mehaničko spajanje marksizma i personalizma nije moguće, a kao glavnu zamjerku vidi bliskost s kršćanskom filozofijom: »Povezanost personalizma sa hrišćanskom filozofijom onemogućuje predstavnicima personalizma da bude dosledni u svojim zaključcima, terajući ih na kompromise s metafizikom, pa i mistikom. To je najviše izraženo kod Berdjajeva, a najmanje kod Munijea.« ²⁰ Ukazivanje Pešić-Golubović na to da je marksizam *uzak* i da mu treba nadogradnja vjerovatno je jedan od razloga zašto se našla na spisku *nepodobnih* na Filozofskom fakultetu u Beogradu nakon traženja Josipa Broza Tita krajem 60-ih i početkom 70-ih godina da se sa sveučilišta uklone pojedini profesori koji *kvare omladinu*. ²¹

Zagrebački marksistički krug uglavnom prihvata Zenkovu i interpretaciju Pešić-Golubović, ali Mouniera spominju samo usputno, izvan glavnih tokova njihovih misli. Tako npr. Danko Grlić zastupa *apstraktnu filozofiju* koja pokušava krčiti nove putove i iznaći nova rješenja, a to je po njemu »upravo realni humanizam, humanizam našeg, južnoslavenskog socijalizma«. ²² Slaže se s Mounierovom tezom »da je čovjek takvog tehničkog komfora 'domaća životinja svih predmeta svog komfora'«. ²³ Kasnije taj članak objavljuje i u knjizi pod nazivom *Zašto?* ²⁴ U *Leksikonu filozofa* daje prikaz Mounierove filozofije i navodi njegova glavna djela. Ističe da je jedan od najznačajnijih predstavnika francuskoga personalizma i da je njegova filozofija bez obzira na kršćanske elemente, ipak, »u cjelini otvorena i prema najnaprednijim stremljenjima, uključujući i Marxovo djelo, koje Mounier izvanredno cijeni«. ²⁵ U djelu *Historija marksizma* Predrag Vranicki, kritizirajući staljinističku onotologističku koncepciju marksizma, smatra da su za razliku od Staljina »Sche-ler, Heidegger, Jaspers, Abagnano, Mounier, Sartre i mnogi drugi osjetili, svaki u okviru svojih horizonata, da je problem ljudske egzistencije i ličnosti najeminentnije pitanje sadašnjice«. ²⁶

¹⁹ Isto, 169.

²⁰ Isto, 170.

²¹ Vidi npr. http://www.novosti.rs/dodatni_sadržaj/clanci.119.html:364097-Crna-lista-profesora (30. 7. 2017.)

²² D. GRLIĆ, O apstraktnom i realnom humanizmu, u: R. SUPEK, B. BOŠNJAK (ur.), *Humanizam i socijalizam: zbornik radova*, Zagreb, 1963., 133-144., ovdje 144.

²³ Isto, 140.

²⁴ D. GRLIĆ, *Zašto?*, Zagreb, 1968.

²⁵ D. GRLIĆ, *Leksikon filozofa*, Zagreb, 1968. (prema nepromijenom izdanju iz 1983.), 288-289., ovdje 289.

²⁶ P. VRANICKI, *Historija marksizma*, II, Zagreb, 1975., 81. (prvo izdanje 1961.)

S njima se ne slaže Vanja Sutlić. Pišući o suvremenim filozofijama života, navodi da postoje različite inačice u skladu s nacionalnim tradicijama filozofiranja te označuje kao jednu od inačica i personalizam te Mouniera kao predstavnika.²⁷ U istom djelu navodi da nije bilo značajnijega imena suvremene filozofije čija se koncepcija nije dovodila u vezu s Marxovim djelom, a kao neosnovani primjer navodi i povezivanje s Mounierovim personalizmom.²⁸ Splitski sociolog i profesor Boris Vušković predviđao je da će koncilsko distanciranje od kapitalističkoga društva u pokoncilskoj teologiji i političkoj praksi kršćana prerastati u kritiku kapitalizma kao strukture neprimjerene evanđelju i u *stanovitu desenzibilizaciju alergijskih reakcija* na marksizam i socijalizam. Napominje da kritika kapitalizma i prihvaćanje socijalizma među kršćanima postoji i prije Koncila misleći na katoličke intelektualce koji su inspirirani Mounierovim personalizmom i časopisom *Esprit*. Pri tome se poziva i na francuski *Tjedan katoličkih intelektualaca* iz studenoga 1962. godine gdje je došao »još jednom do izražaja duh E. Mouniera, koji je još davno ustvrdio da kapitalistička društvena struktura predstavlja prepreku oslobođenju čovjeka, te stoga mora biti destruirana, odnosno da je, uz stanovite ograde, socijalizam temeljna smjernica društvene reorganizacije«. ²⁹

Katolički mislioci, kao i u prethodnim razdobljima, samo se usputno osvrću na Mouniera. Kotorski i dubrovački biskup Pavao Butorac razlikuje Mounierov personalizam i Maritainov integralni humanizam, ali ih oba vidi kao pokrete koji afirmiraju osobu naspram filozofije egzistencije po kojoj »bol za čovjeka znači samo osudu i rađa očajem i posvemašnjom kulturnom inercijom«. ³⁰ Ante Kusić, profesor filozofije na Teologiji u Splitu, kao predstavnike kršćanskoga egzistencijalizma opširnije obrađuje protestante Kierkegaarda i Bartha, pravoslavce Dostojevskoga i Berdjajeva te katolike Marcela i Mouniera. Ističe da Mounierov kratki život predstavlja borbu za dostojanstvo ličnosti, da je 1932. godine pokrenuo list *Esprit*, koji je bio zabranjen 1940. godine jer je Mounier bio protiv Vichy režima. Navodi i glavna Mounierova djela te smatra da su u izgradnji personalizma najveći utjecaj uz njega imali Berdjajev i Marcel. Iznosi i značenje osobe u personalizmu: »Osoba je, po personalizmu, ostvarivanje istine, dobrote i ljepote. Sva je povijest ljudskog roda na neki način ispresijecana strujom istine, koja napreduje na način da je svatko pozvan da ju poveća.« ³¹ Radovan Grgec, istaknuti katolički laik, ravnatelj HKD-a sv. Jeronima, pokazuje upućenost na zbivanja u francuskoj filozofiji i kulturi. Navodi

²⁷ V. SUTLIĆ, *Bit i suvremenost: S Marxom na putu k provijesnom mišljenju*, Sarajevo, 1967., 137.

²⁸ Isto, 319.

²⁹ B. VUŠKOVIĆ, Kršćanska raskršća, u: *Pogledi* 2(1970.)3, 115-144., ovdje 129.

³⁰ P. BUTORAC, *Problem kulture*, Dubrovnik, 1966., 334.

³¹ A. KUSIĆ, Kršćanski egzistencijalizam, u: *Bogoslovska smotra* 34(1965.)2, 237-262., ovdje 260.

da je generacija poslije Prvoga svjetskoga rata raščistila s ostacima politikantskoga katolicizma i građanskoga pozitivizma: »Oko revije *Esprit* i njezina utemeljitelja Mouniera okupljaju se književnici, kulturni historičari i kritičari (Mounier, Domenach, Ricoeur). Oni se bore za socijalnu pravdu i propagiraju ideje kršćanskog egzistencijalizma...«³² Marulić objavljuje i referat Jure Juras, iznesen u okviru teme *Problemi antropologije* na trećem *Radnom savjetovanju jugoslavenskih studenata filozofije* u Beogradu, a spominje se i Mounier kao jedan od mislioca koji su doprinijeli da je čovjekova duhovna kreativnost i društvena otvorenost u korijenu materijalnoga napretka i blagostanja svijeta.³³ Jordan Kuničić, profesor na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu, u djelu *Kršćanska pedagogija* nabrajajući oblike u kojima se javlja neohumanizam navodi i personalistički u koji svrstava Jaspersa, Marcela i Mouniera.³⁴

Hrvatski mislioci u emigraciji, slično kao i kršćanski, usputno spominju Mouniera. Tako Tihomil Rađa, hrvatski novinar, publicist i političar, kritizirajući anarhističku misao, poziva se na Mouniera iz djela *Communisme, anarchisme et personnalisme* gdje »kako veli E. Mounier – anarhistička misao je još jedna utopija više.«³⁵ Mirko Vidović, književnik, povjesničar, svestrani intelektualac i hrvatski disident u Francuskoj, smatra da književni kritičar i sveučilišni profesor Miroslav Vaupotić ne uočava posebnost i osobiti kontinuitet hrvatske književnosti. Pri tome se poziva na Péguyja i Mouniera: »Inače bi ispalo, da je, recimo, Charles Péguy bio neki nacionalistički pjesnik, jer je u svojim kristalinskim poemama opjevao uglavnom francusku prošlost, i kroz svoje nacionalne istine rekao i univerzalne, koje su kasnije nadahnule jednog od najznačajnijih filozofa XX vijeka – E. Mouniera!«³⁶ Negirajući marksistički humanizam, Vidović spominje Mouniera: »Ti tzv. 'marksistički humanisti' traže neku alkemijsku miksturu između histomata i kršćanstva. Taj fenomen je još prije Oktobarske revolucije zaokupljao pjesnika konvertitu Charlesa Péguyja, na kojem se je kasnije inspirirao veliki filozof našeg vremena E. Mounier, tvorac personalizma.«³⁷ Taj članak Vidović proročki dovršava: »Povratak k autentičnoj hrvatskoj filozofskoj baštini, što je težnja mnogih naših filozofa, moguć je

³² R. GRGEC, Novija francuska literatura kršćanske inspiracije, u: *Marulić* 2(1969.)2, 7-13., ovdje 8.

³³ J. JURAS, Što znači biti slobodan čovjek: Filozofsko-antropološki esej o temeljima samouprave i samoupravljanja, u: *Marulić* 2(1969.)4, 48-58., ovdje 57-58.

³⁴ J. KUNIČIĆ, *Kršćanska pedagogija*, Zagreb, 1970., 22-23.

³⁵ T. RAĐA, Potreba prospektivnog gledanja na hrvatske narodne probleme, u: V. NIKOLIĆ (ur.), *Hrvatska danas i sutra: Simpozij skupine hrvatskih intelektualaca u Evropi kolovoz-rujan 1968*, München, 1969. (= *Hrvatska danas i sutra*), 19-27., ovdje 24.

³⁶ M. VIDOVIĆ, Današnja predodžba hrvatske kulture, u: *Hrvatska danas i sutra*, 188-198., ovdje 194-195.

³⁷ M. VIDOVIĆ, Otudjenje kao posljedica primijenjenog marksizma, u: *Hrvatska danas i sutra*, 214-218., ovdje 217.

jedino izvan okvira marksizma...«³⁸ Bonifacije Perović, sociolog, svećenik i vjerojatno najznačajniji hrvatski personalist, raspravljaajući o našoj kulturnoj istovjetnosti sa Zapadom, nabraja zapadne, kršćanske vrijednosti – osobu, slobodu, socijalnu pravdu, demokraciju i slično te se poziva na Mouniera: »Sve ove i druge vrijednosti današnjega svijeta su autentične, bez obzira, kako kaže Emmanuel Mounier, što su one često nastale izvan kršćanstva, jer ipak najčešće one imaju kršćanski korijen, a drugo, što svaki rast duhovne baštine čovječanstva je dio kršćanstva.«³⁹ Osvrće se i na Mounierov stav da je strašno u komunizmu postojanje spleta radikalnih zabuda i pogleda djelomično ispravnih i plemenitih te da se zabuda ne uništava grubom silom ili zlom vjerom, nego snagom istine.⁴⁰ Prikazuje i Mounierovo nastojanje pronalaska zajedničkih vrijednosti kršćanstva i marksizma, ali pojašnjava da Mounier odbija komunizam prihvaćajući suradnju s njim samo kada su ciljevi vrijedni. Perović pokušava pobiti komunističku utopiju o konačnom društvu pojašnjavajući da »svijet, koji bi bio najbolje uređen, bio bi najstrašniji svijet, jer ne bi biše bio ljudski. 'Dinamita sinova groma', uzvikuje ovdje E Mounier, 'koju je Duh Sveti postavio u nas jednog bi dana eksplodirala'«. ⁴¹ Kako Perović sve sagledava kroz prizmu ljudske osobe, razjašnjava da taj nauk nalazimo u crkvenom naučiteljstvu, kao i kod velikih kršćanskih mislioca, od kojih poimenično ističe Maritaina, Rademachera, De Chardina i Mouniera.⁴²

2. Recepcija 70-ih godina prošloga stoljeća

U izdanju *Kršćanske sadašnjosti* 1971. godine objavljeno je posthumno Mounierovo djelo *L'engagement de la foi* iz 1968. godine pod nazivom *Angažirana vjera* u prijevodu Franje Zenka i Đurđice Zorić. Tekstovi su sastavljeni od isječaka iz različitih Mounierovih djela koje je izabrala i priredila Mounierova supruga Paulette. Takav izbor nije originalno Mounierovo djelo, ali ono ipak predstavlja prvo pojavljivanje Mouniera na hrvatskom jeziku.⁴³ Zenkov pogovor u knjizi ne sadrži ništa o

³⁸ *Isto*, 218.

³⁹ B. PEROVIĆ, *Hrvatsko društvo u revolucionarnom procesu*, München – Barcelona, 1971., 40.

⁴⁰ *Isto*, 85.

⁴¹ *Isto*, 135.

⁴² *Isto*, 181.

⁴³ Uz taj prijevod u izdanju *Globusa* objavljeno je 2006. godine djelo *Pisma o boli. Pogled na misterij patnje*, prijevod talijanskoga izdanja *Lettere sul dolore. Uno sguardo sul mistero della sofferenza*, a što je izbor talijanskoga priređivača iz Mounierovih *Pisama* i *Dnevnika*. U *Obnovljenom životu*, u rubrici *Razmišljanja* pod nazivom »Riječi jednog revolucionara« objavljena je kartica teksta za koju je kao autor naveden Mounier, ali bez naznake iz kojega djela. (Emmanuel Mounier, *Riječi jednog kršćanskog revolucionara*, u: *Obnovljeni život* 28(1973.)5, 469-470.) Za razliku od tih prijevoda vrijedi istaknuti sustavniji i pregledniji slovenski izbor Mounierovih djela nazvanih *Oseba in dejanje* objavljen 1990. godine.

predmetnoj knjizi, a riječ je o ranije objavljenom Mounierovu portretu u časopisu *Kolo*.⁴⁴ U recenziji toga djela novinar i publicist Ivica Mlivončić ističe Mounierovu angažiranost te pojašnjava da je nailazio na nerazumijevanje i u kršćanskoj sredini: »Katolici integristi su mu prigovarali da balansira između ljevice i desnice, da nastoji uskladiti kršćanstvo i komunističku revoluciju, dva kontradiktorna elementa, da svojim personalističkim pokretom priprema putove socijalističkoj revoluciji. Kršćanski fideist nije bio oduševljen Mounierovim mislima i djelom te njegovim personalizmom, jer je njemu dovoljna njegova vjera.«⁴⁵ Donosi i stav marksista: »Francuski marksisti i komunisti, na čelu s Rogerom Garaudyjem shvaćali su personalistički pokret kontrarevolucionarnim strojem. Taj otpor personalističkom pokretu bio je motiviran i negativnim stavom Mouniera prema 'prvoj zemlji socijalizma', kako je on rado nazivao SSSR, za moskovskih procesa 1938. Mounier je 1948. zauzeo pozitivan stav prema Jugoslaviji a to je bio povod moskovskoj *Pravdi* da napadne personalizam. Mounier je imao namjeru doći u Jugoslaviju i na samom mjestu upoznati njezin put, ali ga je smrt u tome spriječila.«⁴⁶ Prikaz dovršava mislima o suradnji kršćana i marksista: »... Mounier je suradnju kršćana i marksista stavljao pod veliki upitnik. Prema njemu komunizam totalizira i osovljuje ljudski problem na političko-ekonomsku povijest kao kružnicu oko njenog središta. Time Mounier pojednostavljuje marksizam i svodi ga na jednu dimenziju. Kad se govori o dijalogu Mounier upozorava da je nemoguće hotimice raspoloviti angažman kršćanina tako da komunistima ostanu problemi zemlje i tu se onda s njima može surađivati, a da kršćanin svojom vjerom uređuje probleme neba i tu nema suradnje.«⁴⁷ Mlivončić i u prikazu knjige *Du Syllabus au dialogue* Jeana-Françoisa Sixa, govoreći o dijalogu, spominje Mouniera: »Mounier sa svojim univerzalnim ekumenizmom otvara nove horizonte svim autentičnim vrijednostima bez eklekticizma i kompromisa. Mounier je tako postao prorok dijaloga.«⁴⁸ Književnik i publicist Predrag Matvejević u članku o angažiranoj književnosti spominje Mouniera. »Personalistička grupa oko časopisa *Esprit* uzimala je pojam 'engagement' u značenju bliskom 'vjernosti' ili 'privrženosti' odgovarajućoj ideji i stavu. Riječi bez angagementa – veli Emmanuel

⁴⁴ Usp. F. ZENKO, Emmanuel Mounier, u: E. MOUNIER, *Angažirana vjera*, Zagreb, 1971., 255-270.; F. ZENKO, Emmanuel Mounier, u: *Kolo* 12(1969.), 1287-1299.

⁴⁵ I. MLIVONČIĆ, Emmanuel Mounier. Angažirana vjera, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 1971., u: *Revija za sociologiju* 1(1971.)2, 62-66., ovdje 62.

⁴⁶ *Isto*.

⁴⁷ *Isto*, 66.

⁴⁸ I. MLIVONČIĆ, Od Syllabusa do dijaloga, u: *Pogledi* 2(1971.)7, 157-162., ovdje 160.

Mounier pretvaraju se u elokvenciju.«⁴⁹ I u knjizi *Prema novom kulturnom stvaralaštvu* poziva se na iste te Mounierove riječi.⁵⁰

Iz kruga dominante *službene* marksističke filozofije o Maritainu, neotomizmu i personalizmu najbolji prikaz daje Andrija B. Stojković, profesor filozofije marksizma na beogradskom filozofskom i nekoliko drugih fakulteta u knjizi udžbeničkoga tipa *Osnovi marksističke filozofije*. Knjiga je doživjela više izdanja, a prvo je objavljeno 1973. godine. Iz te knjige vidljivo je da marksistima nije prihvatljiv egzistencijalizam, personalizam i tomizam, ali Stojković, za razliku od mnogih drugih, ne poriče i ne omalovažava te pravce, već iznosi njihov značaj, karakteristike i suprotnosti u odnosu na marksizam. Za personalizam smatra da je idealistički pravac s naglašenim teističkim obilježjima koja idu do teodiceje. Navodi da postoje različite vrste personalizma, a za Mounierov navodi: »Umnogome pesimistički orijentisani francuski personalizam (naročito Munije) nasuprot urbanoj civilizaciji stavlja srednjovekovnu opštinu i bori se protiv buržoaskog društva.«⁵¹ Ističe i: »Francuski personalisti su, međutim, (slično Sartru i drugim egzistencijalistima) prišli pokretu otpora tokom II svetskog rata a danas se zajedno sa egzistencijalistima bore protiv imeprijalističke buržoazije i njenog ugrožavanja mira i buržoaske demokratije. Neki među personalistima priznaju značaj i epohalni uticaj marksističke filozofije, iako je ne prihvataju.«⁵² Predrag Vranicki misli da je među glavnim predstavnicima osnovnih poslijeratnih filozofskih struja u Francuskoj – personalizma, fenomenologije i egzistencijalizma – interes za marksizam rastao te da su neki od francuskih najznačajnijih mislilaca preuzeli i obrađivali neke od fundamentalnih Marxovih pojmova. Kao primjer navodi Mouniera, kojega naziva »radikalni kršćanski personalist«,⁵³ napominjući da on prihvata pojam prakse. Ističe i njegov stav o angažmanu: »Nasuprot tezi o potrebi angažiranja, Mounier točno navodi da to o nama ne zavisi, jer smo već angažirani i preokupirani. Njegovi socijalno-politički zaključci s obzirom na perspektive ličnosti su takvi, da su marksisti mogli, bez obzira na njegove idealističke ograničenosti u shvaćanju svijeta, imati osnovu za zajedničko rješavanje konkretnih problema čovjeka i historije...«⁵⁴ Odobrava i shvaćanje Mouniera o otuđenju suvremenoga čovjeka: »Zastupajući misao o alijenaciji suvremenog čovjeka Mounier smatra da je kapitalizam na kraju snaga i da se u njemu pojavljuju

⁴⁹ P. MATVEJEVIĆ, Odredba 'engagementa' u književnosti, u: *Odjek* 23 (1970.) 21-22, 4. i 31.

⁵⁰ P. MATVEJEVIĆ, *Prema novom kulturnom stvaralaštvu*, Zagreb, 1975., 79.

⁵¹ A. B. STOJKOVIĆ, *Osnovi marksističke filozofije: Uvod u probleme dijalektičkog materijalizma*, Beograd, 1973., 207.

⁵² *Isto*.

⁵³ P. VRANICKI, *Filozofski portreti*, Beograd, 1974., 261.

⁵⁴ *Isto*, 262.

nacrti novog socijalističkog svijeta...»⁵⁵ Na kraju Mouniera određuje kao pogodnog za plodni dijalog s marksizmom: »Točno je da se marksisti ne mogu složiti s re-cidivima nekih religioznih koncepcija kod Mouniera, ali je činjenica da je njegovo rješavanje problema suvremenog čovjeka dublje od svih staljinističkih interpretacija ove problematike.«⁵⁶ Profesor filozofije u Sarajevu i čelnik Odjela za filozofiju Instituta za društvene nauke u Beogradu Andrija Krešić iznosi da je Mounier još 1946. godine pisao da mu je važnija budućnost Zemlje, čovjeka i čovječna revolucija od toga tko se time bavi: »On je za autentičnu narodnu revoluciju i za sve one, bez obzira kako se nazivaju, koji tu revoluciju pripremaju uz povjerenje potlačenih. S takvim pogledima se obraćao i 'našim drugovima komunistima'«⁵⁷ Navodi i da suvremeni komunistički režimi po mnogo čemu podsjećaju na praksu, duh i organizaciju Katoličke Crkve te da je Mounier pisao da klerikalizam ne postoji samo u crkvenom kršćanstvu, već da postoji i komunistički klerikalizam.⁵⁸ Rasim Muminović, bosanskohercegovački sveučilišni profesor filozofije u knjizi *Ljudskost i povijesnost* zastupa stav da se personalističkoj slici čovjeka suprotstavlja humanistička.⁵⁹ U knjizi spominje na nekoliko mjesta personalizam, ali ne i Mouniera. Uskoću, pristranost i slabo poznavanje personalizma predbacuje mu publicist Alojz Mudrić razjašnjavajući da personalizam uvažava i društvo i društvenu aktivnost te da se u to može uvjeriti svatko tko i površno prolista Mounierovu knjigu *Angažirana vjera*. Navodi nekoliko citata iz toga djela ističući: »Smatram da Mounierov personalizam možemo rezimirati u prihvatanje i razumijevanje drugog, pronalaženje modaliteta suradnje s njim iako je on drukčiji; to je osnovna potreba i jedini put napretka suvremenog svijeta.«⁶⁰ Na tu kritiku Muminović odgovara pravdajući se da nije isključena mogućnost prigovora »kako na izbor reprezentativnih mislilaca određenih razdoblja tako i na djela koja ih prezentiraju, na opseg koji im je dat u knjizi, ali ne i na ocjenu njihove orijentacije i naznaku fundamentalnih odrednica ljudske prirode, mjerenih u konfrontaciji sa marksističkim određenjem te prirode. Da li je Mudrinićeva kritika imala to u vidu, izostale bi neosnovane zamjerke u povodu Sartrea, Camusa, Kierkegaarda i personalista (E. Mouniera), dakle ne

⁵⁵ Isto.

⁵⁶ Isto, 283.

⁵⁷ A. KREŠIĆ, *Kraljevstvo božje i komunizam*, Beograd, 1975., 33-34.

⁵⁸ Isto, 56-57.

⁵⁹ R. MUMINOVIĆ, *Ljudskost i povijesnost. Marksističko zasnivanje filozofske antropologije*, Sarajevo, 1978., 145.

⁶⁰ A. MUDRINIĆ, Raskorak između teorije i primjene u djelu dr. Rasima Muminovića 'Ljudskost i povijesnost', u: *Marulić* 14(1981.)1, 43-66., ovdje 56.

bi bilo 'obračun(a) po kratkom postupku' koji uistinu ne postoji«. ⁶¹ Mudrinić mu ponovno odgovara nabrajajući, među ostalim, filozofe koji su vjernici. Među njima navodi i Mouniera. ⁶²

Književnik, kasnije akademik Ante Stamać u članku o Tinu Ujeviću kao europskom pjesniku, iako tijekom cijeloga teksta uopće ne spominje Mouniera, zaključuje da je Ujević »izražavao ideje Emersona, Nietzschea, Gandhija, Kierkegaarda, Bergsona, Mouniera«. ⁶³

Radovan Grgec u kolumni *Uz rub* koju je pisao u *Maruliću* za potkrjepu teze da bez mudrosti srca ljudska osoba nije cjelovita navodi: »To je vrlo dobro znao i 'otac personalizma' Emmanuel Mounier, premda su njegovi stavovi bili katkada u najmanju ruku čudni, na što je nedavno u svojoj polemici s Etiennom Borneom u listu *La Croix* upozorio suvremeni književni kritičar Pierre de Boisdeffre.« ⁶⁴ Govoreći o Maritainu kao glavnomu predstavniku otvorenoga katolicizma, navodi: »Zajedno s Péguyom, Mauriacom, Mounierom i Simonom Weil vjerovao je da je kršćanstvo kvasac novog društva.« ⁶⁵ U svojim uspomena o *Hrvatskom katoličkom pokretu* 30-ih godina prošloga stoljeća Perović prikazuje kako su i u to doba postojali mislioci koji su smatrali da bi se trebala provesti *duhovna revolucija* u kojoj bi ljudska osoba imala prvenstvo: »Mislioci koji su propagirali tu revoluciju bili su Peguy, Bloy, Bernanos, Mounier, Maritain i drugi.« ⁶⁶ U studiji *Socijalizam kao projekt budućnosti* Perović, slijedeći stajališta o ekumenizmu *Drugoga vatikanskoga koncila* i personalističke naklonosti ljevici, iznosi osnove za izgradnju budućega hrvatskoga društvenoga uređenja: »U tom smislu pozivam se na već spomenutog socijalistu Henri de Mana, kao i na personalizam Maritaina, Mouniera, don Struza i drugih, koji se podudaraju u odbijanju nezasićenog individualističkog kapitalističkog izrabljivanja, odbijajući ne manje i totalitaristički sustav komunizma, a zalažući se za personalističku, komunitarnu i socijalnu demokraciju.« ⁶⁷ Polazna točka rasprave u Perovićevu zadnjem djelu *Društvo u svom ljudskom liku* jest čovjek – osoba. Pri tom

⁶¹ R. MUMINOVIĆ, Hrabrost ili drskost jedne kritike? Odgovor Alojzu Mudriniću, u: *Marulić* 14(1981.)4, 401-408., ovdje 404.

⁶² A. MUDRINIĆ, Ljudskost, dijalog i međusobno poštivanje (Apel dr. Rasimu Muminoviću za toleranciju prema vjernicima), u: *Marulić* 14(1981.)4, 408-412., ovdje 412.

⁶³ A. STAMAĆ, Tin Ujević kao evropski pjesnik, u: A. FLAKER, K. PRANJIC (ur.), *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb, 1978., 525-546., ovdje 544.

⁶⁴ R. GRGEC, *Uz rub* (5), u: *Marulić* 12(1979.)1, 7-11., ovdje 8-9.

⁶⁵ R. GRGEC, *Uz rub* (17), u: *Marulić* 14(1981.)4, 341-346., ovdje 342.

⁶⁶ B. PEROVIĆ, *Hrvatski katolički pokret*, Roma, 1976., 192.

⁶⁷ B. PEROVIĆ, *Socijalizam kao projekt budućnosti*, u: V. NIKOLIĆ (ur.), *Hrvatska revija – Jubilarni zbornik 1951-1975*, München – Barcelona, 1976., 641-663., ovdje 662.

upućuje na razlikovanje individuuma od osobe koju su obradili francuski mislioci, a posebno ističe da je Mounier primijetio da marksizam predstavlja »optimizam o kolektivnom čovjeku, da bi time prikrio radikalni pesimizam o čovječjoj osobi«. ⁶⁸ Kritizirajući kapitalizam i komunizam, naglašava: »U tom smislu možemo navesti socijalistu Henri de Mana i Emmanuela Mouniera, koji se slažu u odbijanju nezasićenog kapitalističkog izrabljivanja i u isto vrijeme odbijaju kruti komunistički totalitarizam, a predlažu personalističku komunitarnu i socijalnu demokraciju.« ⁶⁹ Splitsko-makarski nadbiskup Frane Franić u svom izlaganju na simpoziju o teologiji i revoluciji poziva se na Mounierov stav iz djela *Les certitudes difficiles* da ako netko sebe naziva revolucionarom, a ne želi velike promjene, taj laže. ⁷⁰ Sociolog Željko Mardešić (pisao i pod pseudonimom Jakov Jukić) citira Mouniera iz djela *Introduction au existentialisme* raspravljajući o egzistencijalizmu i Heideggeru: »'Umrijeti mojom smrću u stvari je jedina stvar koju nitko ne može učiniti za mene, te je moja smrt istodobno i moja najosobnija, najautentičnija i najapsurdnija stvar; smrt se ne krije na kraju života, ona je prisutna u svakom trenutku života kao temelj svekoličko zbivanja'.« ⁷¹ U poglavlju *Problemi socijaliziranog svijeta* poziva se na Mounierov stav iz djela *Qu'est-ce que le personnalisme?* da je ličnost u suprotnosti povlačenju i savijanju u svoju dovoljnost, da je ona komunikabilna realnost prema drugomu i u drugome, prema svijetu i u svijetu. ⁷² Iz Mounierova djela *Le personnalisme* preuzima stav da se čovjek mora »izvući iz sebe, okrenuti prema drugome i svijetu...«. ⁷³ Ante Kusić u prikazu knjige o teologiji rada Marie-Dominiquea Chenua daje za pravo Mounieru da je čovjekova narav umijeće. ⁷⁴ Spominje ga na više mjesta i u knjizi *Filozofski pristupi Bogu*. Kusić dijeli suvremene filozofske smjerove u odnosu na pristup prema Bogu u tri skupine. O trećoj skupini, koju naziva »fenomenološki kontinuum 'mislim-postojim' ili 'čovjek-priroda' i načelno mjesto za Boga«, objašnjava: »Ovdje ubrajamo Husserlovu i Schelerovu fenomenologiju, zatim Heideggerov, Jaspersov, Marcelov i Mounierov egzistencijalizam i 'kolektivno-nesvjesno' C. Gustava Junga.« ⁷⁵ Razjašnjava da Mounierov personalizam »polazi od činjenice da je kršćanska civilizacija izdala sve bitne vrednote kršćanstva. Personalizam nije

⁶⁸ B. PEROVIĆ, *Društvo u svom ljudskom liku: vrijednosti i društvene snage nove hrvatske izgradnje*, München – Barcelona, 1979., 43.

⁶⁹ Isto, 348.

⁷⁰ F. FRANIĆ, Teologija i revolucija, u: *Pogledi* 2 (1971.) 6, 57-82., ovdje 65.

⁷¹ J. JUKIĆ, *Religija u modernom industrijskom društvu*, Split, 1973., 18.

⁷² Isto, 156.

⁷³ Isto, 157.

⁷⁴ A. KUSIĆ, Za teologiju rada (M.-D. Chenu, Pour une théologie du travail), u: *Crkva u svijetu* 6 (1971.) 1, 70-76., ovdje 71.

⁷⁵ A. KUSIĆ, *Filozofski pristupi Bogu*, Split, 1980., 20.

nikakav pretjerani individualizam (...) Personalizam je naprotiv, filozofija plemenitosti, raspoloženja predanosti i otvorenosti prema 'drugome', prema svijetu i prema Bogu«. ⁷⁶ Misli da personalistička sloboda »nije apsolutna sloboda pojedinca, nego se on odgaja u krilu zajedništva. U takvom stilu odgoja ljudi gleda personalizam spas čovjeka i kršćanstva. Po personalizmu čovjek nije svoj vlastiti 'bog', nego osoba, koju i sam Bog poštuje, jer je slobodno biće«. ⁷⁷

3. Recepcija od 80-ih do kraja prošloga stoljeća

U ovom razdoblju dolazi do slabljenja, a potom i propasti marksizma kao službenoga pogleda na svijet. U 80-ima počinju se sve češće pojavljivati tekstovi koji počinju sumnjati u ispravnost režima uspostavljenih na Marxovim idejama. U tom smislu indikativni su dnevnički zapisi sudionika partizanskoga pokreta, slovenskoga književnika Edvarda Kocbeka 1951. – 1952., objavljeni tek 1986. godine, iz kojih je vidljiva njegova sumnja u pravednost komunističkoga režima. Pišući o tome u zapisu datiranom na 4. lipnja 1952. godine, spominje i Mouniera: »Proganjanje Crkve, koje se, kao još nikada do sada, rafinirano provodi, pogađa me ne toliko kao nepravda nad pojedincem (to je nešto što spada u božji sud nad nepoznatim osobnim sudbinama), već kao divljanje nad kršćanskim stanovništvom, čiji jesam i želim biti živi organ. Izvana, u svakodnevnim pojavama, čudim se sljepoći vlastodržaca i uzalud tražim njezine razloge, međutim, to je površno govorenje, a u sebi osjećam pogođenost koju nikome ne mogu izraziti. Osjećam se živim u izrazito mučeničkom ozračju, u izrazito izbaviteljskom zraku, jer proganjanje je božje približavanje, pa ipak se u njemu ne mogu snaći, odviše sam slab, izrazito i sramotno slab. Što bi dali drugi kršćani, živi i mrtvi, kada bi mogli živjeti i trpjeti na mom mjestu. Kad zamislim prekrasnu napetost sila i sebe među njima, osjetim svoju osobnu dramu: izražavati bih se morao, sukobiti bih se morao, iskupiti bih se morao, bližnjemu bih morao pomoći. Što bi učinili Solovjev, Pascal, Kierkegaard, Peguy, Mounier na mom mjestu?« ⁷⁸

U marksističkom časopisu *Naše teme* povodom 50-godišnjice *Esprita* objavljen je članak bez negativnoga prizvuka prema personalizmu. Navode se osnovni podatci te kratka povijest časopisa: »*Esprit* je proizišao iz istoimenog pokreta filozofije francuskog personalizma, čiji je glavni predstavnik bio Emmanuel Mounier. Personalizam se definira kao filozofija, a ne kao sistem, i to takva filozofija koja se želi boriti za ontološko, gnoseološko, moralno, socijalno dostojanstvo ljudske ličnosti

⁷⁶ Isto, 23.

⁷⁷ Isto, 23-24.

⁷⁸ E. KOCBEK, *Dnevnik 1951-1952*, Zagreb, 1986., 220.

(personne), suprotstavljajući se 'materijalističkim i imanentističkim negacijama'.⁷⁹ U članku o tradicionalnom i suvremenom anarhizmu publicist i prevoditelj Radi-voj Nikolić poziva se na Mouniera iz djela *Communisme, anarchie et personnalisme*. Tvrdeći da je neznanstveno temeljiti kritiku anarhizma na kritici Stirnera, navodi da je zanimljivo »mišljenje hrišćanskog personalista E. Munijea, koji kaže da 'ako se traži geneza individualizma, videće se da se ona nalazi baš u jezgru onoga pravca mišljenja protiv kojeg se bori anarhizam'«⁸⁰.

Godine 1991. Zenko objavljuje knjigu *Samokritika komunističkog revolucionarizma*. U njoj se, uz ranije objavljene članake o Mounieru, nalazi i poglavlje *Personalizam i revolucija*, koreferat iznesen na godišnjoj skupštini Hrvatskoga filozofskoga društva 1961. godine. U tom tekstu Zenko ispituje temu filozofije i revolucije na primjeru E. Mouniera. Opisuje vrijeme njegova djelovanja i njegovu kritiku desnice, hvaleći Mouniera zbog utjecaja na ljevicu: »Zbog naročitog idejnog utjecaja kojeg Mounierov personalizam vrši na određeni krug francuskih intelektualaca na lijevom krilu, zaslužuje našu pažnju, tim više, što je Mounier revoluciju integrirao o svoj personalistički program kao eminentno suprotstavljanje 'ustaljenom neredu' u suvremenom svijetu.«⁸¹ Sredinom 90-ih Zenko piše članak o Mounieru i totalitarizmu.⁸² Polazeći od Mounierova eseja iz 1938. godine *Comment le fascisme vient aux nations* (*Kako fašizam dolazi do nacija*), obrađuje sociopolitičke pretpostavke koje su po Mounieru omogućile europske totalitarizme: modernu *depersonalizaciju* europskoga čovjeka i europskih društava te centralistički etatizam modernih nacionalnih država s totalitarnim i velikodržavnim imperijalizmima. Prikazuje i suodgovornost kršćana koje su, prema Mounieru, zavele i njima manipulirale konzervativne političke snage. Zenko objavljuje i prilog o personalističkom prinosu antifašizmu. U njemu polazi od Mounierova eseja *Duhovne fašističke pseudovrijednosti* iz 1933. godine te prikazuje doprinos personalističkoga pokreta teorijskom i političkom antifašizmu u Europi. Osvrće se posebno na personalistički odjek u Poljskoj, Francuskoj i Sloveniji. Za Hrvatsku navodi da je odjek imao samo na pojedine intelektualce koji se »nisu uspjeli profilirati kao značajna duhovna ili politička snaga.«⁸³ Iako naslov Zenkova rada upućuje na *personalizam*, tekst se odnosi samo

⁷⁹ S. R., 50 godina Esprit, u: *Naše teme* 27(1983.)6, 975-978., ovdje 975.

⁸⁰ R. NIKOLIĆ, Tradicionalni i suvremeni anarhizam, u: *Politička misao* 17(1980.)3, 256-279., ovdje 260.

⁸¹ F. ZENKO, *Samokritika komunističkog revolucionarizma*, Zagreb, 1991., 110.

⁸² F. ZENKO, Mounierov personalizam suočen s totalitarizmima XX. stoljeća, u: *Obnovljeni život* 51(1996.)1-2, 63-70.

⁸³ F. ZENKO, Personalistički prinos antifašizmu. Totalitarističko naličje ljevičarsko-komunističkog antifašizma, u: I. GOLDSTEIN (ur.), *Antisemitizam – Holokaust – Antifašizam*, Zagreb, 1996., 368-373., ovdje 373.

na Mouniera. Ne spominje doprinos drugih personalista, npr. Jacquesa Maritaina i Denisa de Rougemonta koji su ipak značajnije djelovali s antifašističkih pozicija od Mouniera. Zenko u kasnim devedesetima vidi personalizam i kao mjesto dijaloga između individualizma i komunitarizma. U tom tekstu uz Mouniera uvodi konačno u svoje shvaćanje personalizma i Maritaina: »Na osebujuć način 'individualiziranje' ili, točnije, 'personalizacija' kršćanstva bio je motiv i program osnivača francuskog personalističkog pokreta koji je, naročito preko svoja dva glavna protagonista – Emmanuel Mouniera i Jacquesa Maritaina – čak izravno prokrčio putove do definitivne pozitivne, mada svagda kritičke, 'receptije' 'modernog svijeta' u katolicizmu.«⁸⁴ Drži razložnim uvesti u raspravu o odnosu katoličanstva i liberalizma u Hrvatskoj osebujuće pluralističko-dijaloško iskustvo kakvo predstavlja Mounierov personalistički pokret. Završno, u sedam točaka ukazuje na antropologijske razlike između individualizma, komunitarizma i personalizma.

Vjekoslav Cvrle, nekadašnji jugoslavenski veleposlanik u Vatikanu, iznosi da je Karol Wojtyła svoju kršćansku antropologiju izgrađivao pod utjecajem, među ostalima, Aristotela, Kanta, fenomenološke struje M. Schelera i Mounierove personalističke filozofije.⁸⁵ Sveučilišni profesor filozofije Branko Bošnjak u djelu *Filozofija i povijest* spominje Mouniera raspravljajući o Helvétijevu sistemu duha i angažiranoj filozofiji: »Angažiranost je pravilo zdravog života, rekao bi Emmanuel Mounier, koji je u spajanju kršćanstva i socijalizma vidio bit personalizma, a to označuje primat humane ličnosti pred svim odnosima u životu i stvarnosti.«⁸⁶ Bošnjak i u djelu *Povijest filozofije* uzgredno spominje Mouniera svrstavajući ga u egzistencijalizam.⁸⁷ Petar Čebić, publicist i istraživač religijskih tema, u knjizi *Ekumenizam i vjerska tolerancija u Jugoslaviji* za Mouniera navodi da je poznati francuski teolog te ga spominje u kontekstu angažirane vjere i gubitka općedruštvenoga utjecaja Crkve: »Toga je, naravno, svjestan i E. Mounier, pa zato i traži 'angažovanu vjeru' odnosno njeno društveno 'prilagođavanje' zahtjevima novog vremena...«⁸⁸ U polemičkoj raspravi o nacionalizmu na Mouniera se pozivaju beogradski filozof Ljubomir Tadić i Stipe Šušar, sociolog i političar, uvjereni marksist koji je 80-ih loše prognozirao sudbinu bivšega režima. Na taj način dovršava i svoju polemiku: »Na kraju još da kažem; ne žalimo za birokratskim jedinstvom Jugoslavije; borimo se za njeno samoupravno

⁸⁴ F. ZENKO, Personalizam – mjesto dijaloga između individualizma i komunitarizma, u: H.-G. FLECK (ur.), *Liberalizam i katolicizam u Hrvatskoj, Split 2. – 4. lipnja 1998.*, Zagreb, 1998., 177-200., ovdje 182-183.

⁸⁵ V. CVRLJE, *Vatikanska diplomacija*, Zagreb, 1992., 163.

⁸⁶ B. BOŠNJAK, *Filozofija i povijest: interpretacije misaonog kontinuiteta*, Zagreb, 1983., 217.

⁸⁷ ISTI, *Povijest filozofije. Razvoj mišljenja u ideji cjeline*, III, Zagreb, 1993., 598.

⁸⁸ P. ČEBIĆ, *Ekumenizam i vjerska tolerancija u Jugoslaviji*, Beograd, 1988., 115.

jedinstvo, kako bi ona – da se i ja sad, kao i Tadić, pozovem na Mouniera – u tom smislu doista mogla biti preludij samoupravno jedinstvenog svijeta.«⁸⁹

U posljednja dva desetljeća prošloga stoljeća primjetno je pozivanje i spomen Mouniera i izvan političkih konotacija, prije svega u okviru književnih rasprava i kod građanskih intelektualaca, mislioca izvan dominantno marksističkoga ili katoličkoga utjecaja. Teoretičar književnosti, a kasnije i akademik Vlatko Pavletić povezuje *egzistencijalni koncept* poezije Slavka Mihalića s Mounierovim *egzistencijalističkim konceptima*. Navodi i objašnjava osam Mounierovih glavnih tema koje se nalaze u svim egzistencijalizmima te Mihaliću daje egzistencijalističko-personalističke konotacije.⁹⁰ Cvjetko Milanja, hrvatski književni povjesničar i teoretičar, smatra da se Pavletićeva teza o bliskosti Mihalića i personalizma ne da lako braniti. Milanja podsjeća da je Mounier bio strastveni katolik, kršćanin i vjernik te ističe: »Mihalićevo pjesništvo jest personalno, ali u smislu subjektivnosti, u smislu opjevavanja stanja subjekta, kako će se vidjeti, a ne u uskomu smislu Mounierova personalizma.«⁹¹ Književni kritičar i publicist Branimir Donat prenosi svoju refleksiju o personalizmu: »Spominjem personalizam svjestan da je toj riječi teret dala misao Emmanuel Mouniera, koja je tvrdila da je čovjek dio naravi i društva, ali da posjeduje slobodnu volju (...) Mounier je isto tako pokazao da najčešće nema nikakve sveze između društvenih ciljeva i ciljeva pojedinca.«⁹² Donat pronalazi i hipotetičku vezu pjesničke prakse Nikole Šopa i Mounierova mišljenja: »Francuski personalist Emmanuel Mounier kao da je u poeziji Nikole Šopa našao jednog od preteča svojem mislilaštvu.«⁹³ Književnik, kritičar i urednik Zlatko Crnković piše da je politički analitičar Krsto Cvijić bio od 1947. do 1954. godine član tzv. zagrebačkoga *personalističkoga pokreta* koji se nadahnjivao modernim francuskim katolicizmom, osobito misliocima kao što su bili »filozof Jacques Maritain« i »publicist Emmanuel Mounier«.⁹⁴ Zanimljivo je da i Nikolaj Berdjajev Mouniera ne doživljava kao filozofa i sugovornika kao što doživljava Maritaina, već ga spominje samo kao redaktora *Esprit*.⁹⁵ Profesor filozofije i političar Jaroslav Pecnik, predstavljajući djelo slovačkoga publicista Vaclava Vaška o Stjepanu Tomislavu Poglajenu i njegovu dje-

⁸⁹ S. ŠUVAR, *Socijalizam i nacije*, II, Zagreb, 1988., 129.

⁹⁰ V. PAVLETIĆ, *Klopka za naraštaje: kontrapunkt egzistencije u poeziji Slavka Mihalića*, Zagreb, 1987., 15.

⁹¹ C. MILANJA, *Doba razlika*, Zagreb, 1991., 86.

⁹² B. DONAT, *Crni dossier*, Zagreb, 1992., 24.

⁹³ ISTI, Nikola Šop: Gdje se skrito otkriva, u: N. ŠOP, *Božanski pastir*, Zagreb, 1997., 5-40., ovdje 11.

⁹⁴ Z. CRNKOVIĆ, Naš čovjek u Londonu, u: K. CVIJIĆ, *Pogled izvana: političke kozerije*, Zagreb, 1994., 251-257., ovdje 252.

⁹⁵ N. BERDJAJEV, *Samospoznavanje*, Zagreb, 2005., 245-247.

lovanju za vrijeme Drugoga svjetskoga rata u Slovačkoj, navodi da je Poglajen odmah po dolasku u tu zemlju započeo organiziranje katoličke akcije koja se oslanjala »na iskustvo domaće, slovačke sredine, ali istovremeno visoko je uvažavala doprinose suvremene kršćanske filozofije; primjerice Maritaina, Mouniera, ali i ruskih religijskih filozofa Solovjeva i Berdajeva«. ⁹⁶ Iz djela Vaclava Vaška vidljivo je pak da se katolici nisu pozivali na Mouniera. Navodi da se Poglajen oslanjao »na novodobne kršćanske filozofe Marechala, Maritaina, Blondela, Berdjajeva, Sorokina«. ⁹⁷ Pravnik i intelektualac Neven Šimac, koji je i sam surađivao u časopisu *Esprit*, shvaća personalizam kao angažman intelektualaca u francuskom javnom životu početkom tridesetih godina oko Mouniera i smotre *Esprit*: »Bila je to, i još uvijek traje, velika avantura osoba raznih orijentacija, pretežito kršćana – katolika i protestanata – ali i židova, 'slobodnih mislilaca', sindikalista, socijalnih aktivista...« ⁹⁸ Za Mouniera kaže: »kršćanin duboke duhovnosti i čvrste vjernosti svojoj Crkvi...« ⁹⁹ Posebno ističe Mounierov angažman: »Stoga je Mounier ne samo odbijao napast autsajderstva i okrenutosti prošlosti, čestu kod intelektualaca, već je držao da je imperativ okrenut budućnosti, jer angažman se smješta, on se ima zbiti – *hic et nunc*...« ¹⁰⁰ Šimac objašnjava da je osoba kako je doživljaju personalisti pozvana na angažman i odgovornost te da »personalisti smatraju da je dobro da su katolici raznih političkih mišljenja, jer vjera ne pruža recept za upravljanje društvom. Oni drže da je dobro kročiti životom kršćanski, ali bez te 'značke' i 'natpisa na čelu'. Za njih katoličanstvo nije ni 'desno' ni 'lijevo'. Ono je 'iznad', odnosno izvan tih kategorija, ali ukorijenjeno u pluralnom svijetu«. ¹⁰¹ Marko P. Đurić, pravnik i publicist iz Beograda, ekumenist i zagovornik međureligijskoga dijaloga, postavlja tezu da grijeh nema samo religioznu nego i druge dimenzije, poziva se na Mouniera: »Zato grijeh, kako bi rekao Mounier, nije samo 'nečistoća pojedinca' već prvenstveno 'razdiranje ljudskog jedinstva', a zatim 'nečista i okaljana savjest'.« ¹⁰²

Povjesničar i profesor na Katoličkom bogoslovnom fakultetu u Zagrebu Franjo Šanjek u djelu *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru* spominje Mouniera u *Kronološ-*

⁹⁶ J. PECNIK, O knjizi Vaclav Vaško 'Profesor Kolaković', u: *Književna revija* 37(1997.)3-6, 34-36., ovdje 35.

⁹⁷ V. VAŠKO, Profesor Kolaković, u: *Književna revija* 37(1997.)3-6, 38-49., ovdje 45.

⁹⁸ N. ŠIMAC, Personalizam kao angažman i praksa: Kršćanin u svijetu, u: H.-G. FLECK (ur.), *Liberalizam i katolicizam u Hrvatskoj, Split* 2. – 4. lipnja 1998., Zagreb, 1998., 201-219., ovdje 201.

⁹⁹ *Isto*, 201-202.

¹⁰⁰ *Isto*, 203.

¹⁰¹ *Isto*, 205.

¹⁰² M. P. ĐURIĆ, Problem otuđenja i razotuđenja u marksizmu i kršćanstvu, u: *Crkva u svijetu* 24(1989.)4, 321-329., ovdje 321-322.

kom pregledu zbivanja za svijet. Kao bitan događaj za 1932. godinu navodi da je Mounier osnovao časopis *Esprit*.¹⁰³ Radovan Grgec piše kako su katolički mislioci, pružajući ljudsko i kršćansko svjedočanstvo svojim osobnim i javnim životom, dali velik doprinos kršćanskoj Europi: »Nitko ne može prijeći preko prisutnosti i svjedočanstva jednoga Montalemberta, Veuillota, Péguya, Bloya, Maritaina, Chestertona, Papinija, Joergensena, Claudela, G. Marcela, Manninga, Bussa, Bernanosa, Mauriaca, G. Greenea, J. Greena, D. Fabbrija, P. Emmanuela, Th. Mertona, Eliota, Mouniera i tolikih drugih predstavnika kršćanske misli u kulturi i javnom životu novijega vremena.«¹⁰⁴ Ukazuje i na politički doprinos personalizma: »Demokršćanska Europa nakon II. svjetskog rata našla je svoj put preporoda i obnove, obuhvativši u sebi pozitivne strane konzervativnog, liberalnog i socijalnog katolicizma, ali obrativši se demokraciji u skladu s personalizmom Mouniera i Maritaina. De Gasperi, Schuman i Adenauer na tim su načelima gradili novu Europu.«¹⁰⁵ Uviđa i da su Mounierov personalizam i Maritainov integralni humanizam u »ishodištu (demo)kršćanskih inspiracija sinergije politike i socijalnog nauka«¹⁰⁶ te da su stajališta Mahatme Gandhija bliska »kršćanskim nazorima kakvi se nalaze se u ishodištu personalističkoga demokršćanstva jednoga Maritaina ili Mouniera«.¹⁰⁷ Filozof i dominikanac Tomo Vereš smatra da je Mounier jedan od istaknutih katolika prve polovine prošloga stoljeća koji je pokazao najviši stupanj otvorenosti prema nekršćanskom, pa i protukršćanskom svijetu. Kratko iznosi podatke o Mounierovu životu zaključujući i da je kod nas »djelo Mouniera bilo poznato već prije II. svjetskog rata, ali nije pobudilo neko naročito živo zanimanje«.¹⁰⁸ Pripisuje Franji Zenku zasluge za rast znanstvenoga interesa za Mounierovo djelo. Nabraja intelektualce koji su se okupljali u Meudonu kod Maritaina, među njima i Mouniera.¹⁰⁹ O intelektualnom francuskom krugu koji se okupljao u domu Maritainovih piše i svećenik i književnik Žarko Brzić¹¹⁰ te prevoditelj i književnik Marko Kovačević.¹¹¹ U djelu *Suvremena misao – izazov vjeri* Ante Kusić poziva se na Mounierovu misao da trajna napetost u filozofiji egzistencijalizma skriva opasnost »mahnite slobode

¹⁰³ F. ŠANJEK, *Kršćanstvo na hrvatskom prostoru*, Zagreb, 1991., 499.

¹⁰⁴ R. GRGEC, *Odsjevi kršćanske kulture*, Zagreb, 1992., 34.

¹⁰⁵ R. GRGEC, *Odsjevi kršćanske kulture – II.*, Zagreb, 2007., 105.

¹⁰⁶ *Isto*, 119.

¹⁰⁷ *Isto*, 113.

¹⁰⁸ T. VEREŠ, Emmanuel Mounier, u: *Glas koncila* 20(1981.)2, 10.

¹⁰⁹ T. VEREŠ, Sudbina Maritainove misli u Hrvatskoj, u: *Marulić* 14(1981.)2, 124-136., ovdje 124.

¹¹⁰ Ž. BRZIĆ, Jacques Maritain, u: *Veritas* 22(1983.)5, 14-15., ovdje 14.

¹¹¹ M. KOVAČEVIĆ, Pogovor, u: J. MARITAIN, *Cjeloviti humanizam*, Zagreb, 1989., 366.

od koje se treba bojati«. ¹¹² U djelu *Humanizam i kršćanstvo* objašnjava da kršćanske egzistencijaliste povezuje misao da je spasiti čovjeka moguće jedino ako se prizna Bog: »A moramo ga priznati: zbog imperativa savjesti i neizbježne apsurdnosti života (Dostojevski), zbog zadnjeg temeljenja čovječe osobe za vjernosti, ufanjem i ljubavi (G. Marcel), zbog zadnjeg temeljenja čovječe stvaralačke slobode (Berdjajev), zbog zadnjeg temeljenja dostojanstva ljudske osobe u njezinu ostvarivanju istine, dobrote i ljepote (Mounier), zbog 'povjerenja u zbiljnost' (H. Küng).« ¹¹³ Raspravljajući o tehnološkom mentalitetu i obnovi duha, potvrđuje da ostaje u kontekstima humanističko-personalističke filozofije te navodi više mislilaca, među njima i Mouniera. ¹¹⁴ U poglavlju *Personalizam u duhu kršćanstva* nabroja mislioce i inspirirane personalizmom, a među njima i Mouniera, te ističe potrebu neprekidnoga korigiranja moguće anarhičnosti slobode poštovanja dostojanstva osobe potkrepljujući to Mounierovim shvaćanjem ljudske osobe kao cilja, a ne sredstva. I u sljedećoj knjizi *Krist počelo i svrha svega* spominje Mouniera: »Čovjek ne može živjeti bez nade i vjere u budućnost. Kada je između dva svjetska rata u Americi jedna radio-drama o svršetku svijeta tako realistično djelovala da su mnogi ljudi mislili da je doista došao svršetak svijeta, ljudi su sebi oduzimali život, da 'ne bi morali umrijeti', kako se zgodno izrazio Emmanuel Mounier.« ¹¹⁵ Svećenik Ivan Devčić, sadašnji riječki nadbiskup, piše da je Berdjajev ukazao na to da se u grčkoj svijesti problem osobe nije postavljao te da u Mouniera »nalazimo čak tvrdnju, da je za grčki duh pojava pojedinačnog u harmoničnom skladu univerzalnoga bila 'nesreća, gotovo svemirska pogreška'«. ¹¹⁶ Devčić se slaže s Mounierom u pitanju: »kakvog smisla uopće ima aristotelička tvrdnja da nema ničeg realnoga osim individualnog, kada ovo ne može biti ni objekt niti subjekt spoznaje i ljubavi?« ¹¹⁷ Opisuje i kako je otkrivena ponovno religiozna, a time i dijaloška bit osobe kod M. Bubera i N. Berdjajeva te da se takvim shvaćanjima »pridružuje među ostalima, i Mounier po kojemu odnos prema Apsolutnome drži i čuva osobu u njezinu angažiranom djelovanju u svijetu i u univerzalnom dijalogu. U tom smislu Mounier razvija ideju osobe kao 'utjelovljene egzistencije' koja je uvijek u odnosu s Transcendencijom«. ¹¹⁸

¹¹² A. KUSIĆ, *Suvremena misao – izazov vjeri*, Duvno, 1982., 46.

¹¹³ A. KUSIĆ, *Humanizam i kršćanstvo*, Zagreb, 1995., 202.

¹¹⁴ *Isto*, 203.

¹¹⁵ *Isto*, 147.

¹¹⁶ I. DEVČIĆ, *Pred Bogom blizim i dalekim. Filozofija o religiji*, Zagreb, 1998., 199.

¹¹⁷ *Isto*, 200.

¹¹⁸ *Isto*, 207.

Zaključak

Od sredine šezdesetih godina do kraja stoljeća personalizam Emmanuela Mouniera, pa slijedom toga i personalizam kao filozofski pravac općenito, uglavnom je sagledavan kao pokušaj sinteze marksizma i egzistencijalizma ili kao nekakva nadopuna marksizmu. Time je personalizam, osobito Mounierov, zadobio svojevrstni legitimitet i usputnu pozitivnu refleksiju u krugu tada dominantnoga, *službenoga* marksističkoga pogleda na svijet.

Potrebno je istaknuti prenatraglašeno vezanje personalizma isključivo za Mouniera, a bez dovođenja njegova nauka u vezu s personalističkim okruženjem, osobito misliocima koji su u filozofskom smislu značajniji od Mouniera, kao što su Jacques Maritain, Nikolaj Berdjajev, Gabriel Marcel, Denis de Rougemont i drugi. Svi oni odbijali su i marksizam i egzistencijalizam. Prema njihovoj nauci, vjerojatniji bi zaključak bio da je personalizam izrazito suprotstavljen i marksizmu i egzistencijalizmu te da ne predstavlja nikakvu *zakrpu* marksizmu. U pitanju personalističkoga aktivizma spominje se isključivo lijevo orijentirana skupina oko Mouniera i časopisa *Esprit*, dok se npr. skupine desno i nacionalno orijentiranih intelektualaca okupljenih u *Orde nouveau* Alexandra Marca, *Jeune Droite* i drugim personalističkim pokretima ne spominju.

Katolički, kao i mislioci iz emigracije prema Mounieru imaju rezerviran stav i iz tih redova ne postoji ni jedan cjelovitiji, čak ni publicistički članak o njemu.

Slabije prihvaćanje Mounierova djela kao i upitno shvaćanje personalizma možemo pripisati i tomu da *de facto* ne postoji prijevod ni jednoga njegova djela na hrvatski jezik.

THE RECEPTION OF EMMANUEL MOUNIER IN CROATIA AND THE FORMER YUGOSLAVIA FROM THE MID-60S TO THE END OF THE 20TH CENTURY

Ivan ČULO* – Ivan ŠESTAK**

Summary: *The paper studies and analyzes the reception of the French Catholic philosopher and the initiator of personalism Emmanuel Mounier (1905-1950), in Croatia and the former Yugoslavia from the mid-sixties to the end of the 20th century. The paper examines articles on Mounier and his personalism, his works and the influence of some of his ideas. Since the mid-sixties, the personalism of Emmanuel Mounier, as well as personalism as a philosophical direction in general, has largely been perceived as an attempt to synthesize Marxism and existentialism, or as an addition to Marxism. Such an approach was particularly highlighted in the works of Franjo Zenko and Zagorka Pešić-Golubović. This gave personalism, particularly Mounier's, certain legitimacy and a positive reflection within the then dominant, official Marxist circle, but at the same time it became marginal and questionable to Christian thinkers. It is evident that Mounier's personalism was perceived apart from the rest of personalist milieu (Jacques Maritain, Nikolai Berdyaev, Gabriel Marcel, Denis de Rougemont, and others), which was strongly opposed to Marxism and existentialism. This is also the case with personalist activism, regarding which there is mention only of the left-wing group around Mounier and the Esprit magazine, while the right-wing and national-oriented personalist groups were not mentioned at all. Catholic thinkers and those from emigration built a reserved stance, and from them there are no comprehensive or opinion articles on the subject. The authors also attribute the questionable understanding of personalism, as well as the lesser acceptance of Mounier's work, to the fact that there is not a single translation of a Mounier's work into Croatian language.*

Keywords: *Emmanuel Mounier, personalism, reception, Catholic thought, Marxism.*

---

* Ivan Čulo, Ph. D, Institute Fontes Sapientiae, Kušlanova 59, 10000 Zagreb, Croatia, institutfs@gmail.com

** Assoc. Prof. Ivan Šestak, Ph. D., Faculty of Philosophy and Religious Sciences, Jordanovac 110, 10000 Zagreb, Croatia, isestak@ffrz.hr